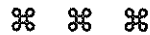

אייל דודסון

הכהונה בישראל לדורותיה: מייעוד וערך לאיבוד הדרך

ראשי-פרקים

- א. כתר כהונה - זכה בו אהרן
- ב. כהנים זריזים
- ג. אבדן בתי נדב, אביהוא ואיתמר בני אהרן
- ד. אבדן בית אלעזר
- ה. עלייתם ונפילתם של בתי כהונה בימי המאבק בהלניזם
- ו. הכהנים הצדוקים
- ז. מצב הכהונה בשלהי ימי הבית השני
- ח. סיכום מצב הכהונה בימי הבית השני - על פי חז"ל
- ט. "ויקדשתו!" - הייחוס המשפחתי וההעדפה החברתית
- י. "אישתבש כהני!"
- יא. האש הזרה לדורותיה
- יב. סיכום

א. כתר כהונה – זכה בו אהרן

"תני ר' שמעון בן יוחאי: שלושה כתרים הם: כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה – זכה בו אהרן ונטלו, כתר מלכות – זכה בו דוד ונטלו. כתר תורה – הרי מונח לדורות. כל מי שזוכה לתורה – כאילו זכה לשלושתן, וכל שלא זכה לתורה – כאילו לא זכה לאחת מהן".¹ הרישא במדרש – מזכה בכתרי כהונה ומלכות משפחות נבחרות בלבד, ואילו בכתר תורה – זכאי כל אחד. הסיפא – מרחיבה את מעגל הזכאים, עד כדי סתימת הטענות לאי-שוויון אפשרויות.² ואף על פי כן, גם אליבא דסיפא, בכתרי כהונה ומלכות זכאי כל אחד – רק "כאילו". שהרי, לעניין כהונה, התורה עצמה הכריזה על הזוכה: "ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו איתו מתוך בני ישראל לכהנו לי".³ "ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי".⁴ וכן מדגישה היא גם את נצחיות ייעודו של בית אהרן: "והייתה להם משחתם לכהונת עולם לדורותם".⁵

- 1 קחלת רבה ז,ב.
- 2 וראה אבות ד,ג, שם "מציע" רשב"י כתר נוסף – כתר שם טוב, שמגדיל עוד יותר את מרתת האפשרויות.
- 3 שמות כח,א.
- 4 שם כט,מד.
- 5 שם מ,טו.

איזו זכות עמדה לאהרן דווקא? על פי הכתוב, התייצבותו של שבט לוי לצידו של משה בחטא העגל, הביאה לבחירתו "לשאת את ארון ברית ה', לעמוד לפני ה', לשרתו ולברך בשמו עד היום הזה".⁶

בעיון נוסף, מסתבר שבמעשה העגל הוכיח שבט לוי את כישוריו שהיו ידועים זה מכבר.⁷ טרם מותו, ייעד יעקב ללוי ולשמעון בניו: "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל",⁸ שמשמעותו: מניעת נחלה בארץ. ובמקום אחר, הכתוב מנמק: "ויאמר ה' אל אהרן, בארצם לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם, אני חלקך ונחלתך בתוך בני ישראל... כי את מעשר בני ישראל אשר ירימו לה' תרומה נתתי ללוויים לנחלה, על כן אמרתי להם בתוך בני ישראל לא ינחלו נחלה".⁹ "נתן לו תפוצתו דרך כבוד".¹⁰ הסברנו במה זכה שבט לוי, ואולם אין כאן הסבר במה זכה אהרן, שאיננו אלא ענף באילן היוחסין השבטי (עם היותו אחיו ויד ימינו של משה). אם נחזור להתנהגות בני לוי במעשה העגל, הרי שלכאורה, דווקא התנהגותו של אהרן עצמו במהלך האירועים, נתפסה כשיתוף פעולה עם הגורמים השליליים.¹¹

6 דברים י, ה, וראה שמות לב, כו-כט. ומשתמע, שבחירתו לא הייתה מלכתחילה, שהרי למטרה זו הוקדשו מראש הבכורות מכלל שבטי ישראל – "כי לי כל בכור, ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בישראל" (במדבר ג, ג). ומכאן נובע דין פדיון פטר רחם (שמות יג, יא-טז). הלוויים נכנסו לעבודה במקום הבכורות (במדבר ג, יב) "לפי שהיתה העבודה בבכורות, וכשחטאו בעגל נפסלו, והלוויים שלא עבדו עבודה זרה נבחרו תחתיהם" (רש"י, במדבר ג, יב, בשם מדרש אגדה שהיה לפניו). "הלוויים, שהיו צדיקים, ולא נשתתפו במעשה העגל ומסרו עצמן על קדושת ה'... אבל הבכורות הם ריחקו עצמן מן הקב"ה והם הקריבו לפני העגל..." (במדבר רבה ד, ו). [נשים לב להבדל בניסוח, בין שני המדרשים, ביתס לחומרת מעשה העגל. לפי המדרש שבידי רש"י – המעשה חמור כעבודה זרה. לפי מדרש רבה – המעשה חמור, אך לאו דווקא כעבודה זרה. אפשר שבכך תלויה מחלוקת הראשונים בשאלה זו. רש"י, למשל, מפרש את סיפור מעשה העגל כחטא עבודה זרה (רש"י, שמות לג, א, ד-ה), ולעומתו רמב"ן (שם) וכן ריה"ל (כוזרי א, צ"ז) ואחרים המפחיתים מחומרת המעשה].

7 ועל פי חז"ל – כבר במצרים, שם מסרו נפשם בני לוי על התורה והמילה. ראה: תנחומא, בהעלותך. זאת ועוד: כבר במצרים היה שבט לוי פטור מעבודת פרך. ראה: תנחומא, וארא ו, וכן רמב"ן, במדבר ג, יד.

8 בראשית מט, ה-ז.

9 במדבר יח, כא-כד. ובעניין היישום המעשי של ייעוד זה, ראה: במדבר לה, יהושע כא.

10 רש"י, בראשית מט, ז. ושלא כפי שניתן להתרשם, שיעקב מקלל את בניו, שפרעו באכזריות מאנשי שכם, בעקבות מעשה דינה (בראשית לד). ואמנם, אין הכרח להבין שיעקב התייחס בשלילה למעשה שמעון ולוי. בשעה שהוא מוחה בידם, טיעונו הוא טקטי-אסטרטגי (שם פס' ל). תשובתם היא מוסרית (שם פס' לא), ושתיקתו אחריה עשויה להתבאר כהסכמה.

11 שמות לב, ה-ו, כא-כה. והיכן היה אהרן בשעה שהתאספו בני לוי סביב משה (פס' כו-כט)?

לא כך הבינו חז"ל. אהרן התכוון למנוע מהעם הידרדרות נוספת, לאחר שבלהיטותם רצחו את חור, שסירב לשתף עמם פעולה.¹² הוא ניסה ללמד עליהם זכות ו"למשוך את הזמן" עד חזרתו של משה.¹³ "הציץ המלך (=הקב"ה) עליו. אמר לו: יודע אני להיכן הייתה כוונתך. מוטב שייתלה הסרחון בך, ולא בבני... אהבת צדק אהבת, לצדק את בני, ושנאת מלחיבן. על כן משחך אלקים אלקיך. אמר לו: חייד, שמכל שבטו של לוי לא נבחר לכהונה גדולה אלא אתה".¹⁴ כך נתפסה דמותו של אהרן. סמל ההקרבה ומסירות הנפש, וסיגורם של ישראל, "אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לתברו".¹⁵ תכונות דומות דבקו בנכדו פנחס – המסירות להצלת העם, ברגעי זעם אלקי, כאשר נסתתמה הלכה ממשה. ברית שלום ניתנה לו. אף הוא זכה לאשרור הייעוד: "והייתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם, תחת אשר קנא לאלקיו ויכפר על בני ישראל".¹⁶

תכונות הקנאות, המסירות, רדיפת הצדק והשלום מתבררות כתכונות טיפוסיות: "מי לה' אלי – ויאספו אליו כל בני לוי".¹⁷ עוד מימי לוי בן יעקב, הן שזיכו את שבט לוי להתמנות על עבודת הקודש, ובמיוחד את צאצאי אהרן שזכו בכהונה.

3. כהנים זריזים

התכונות הייחודיות שהזכרנו, אמנם בלטו בעבודת הכהנים מאז ימי אהרן. הם נשאו סמכויות של עבודת המקדש,¹⁸ חינוך,¹⁹ שיפוט,²⁰ פסיקת הלכות,²¹ והנהגה מדינית.²² את עבודתם ביצעו במסירות ובהתלהבות, עד כי בהזדמנויות

12 סנהדרין ז, א. ואף על פי כן, על פי הדעה בגמרא שם, אין לשבח את מעשה אהרן.

13 תנחומא, כי תשא יט. וראה רש"י, במדבר לב, ה.

14 ויקרא רבה י, ג.

15 סנהדרין ו, ב.

16 במדבר כה, י-יג. ושוב, משתמע שלא בזכות מעשה זה זכה פנחס בכהונה, אלא שבמעשה הוכיח את ההצדקה לבחירתו, הידועה ממילא.

17 שמות לג, כו.

18 עד כדי כך שספר ויקרא מכונה "תורת כהנים".

19 ויקרא י, יב; דברים לב, י.

20 דברים יז, ח-יב; שם כא, ה.

21 ויקרא יג, יד. וראה: חגי ב, יא-יג.

22 במהלך ימי הבית הראשון הייתה הפרדה ברורה בין הכהונה לבין השלטון, והכהן הגדול שירת לצד המלך. אמנם לא בלי סמכויות מדיניות. צדוק הכהן הגדול, לדוגמה, נוכר ברשימת שרי דוד (מלכים א, ד, ב, ה) [להוציא מקרים חריגים, כגון: מעורבותו של הכהן הגדול יהוידע

שוונות דבק בהם הכינוי "כהנים זריזים".²³ נציין דוגמאות להמחשה: הכהנים היו ערים לתנודות בשערי המחירים, וידעו לגבות את צורכי המקדש בתנאים נוחים – כי "הכהנים זריזים!"²⁴

החמץ נאסר במקדש בכל ימות השנה (ולא רק בפסח), כמעט בכל המנחות.²⁵ החמץ הוא תוצאה של השתהות, של החמצת השעה. עבודה רבה נדרשה על מנת לשמר את המנחות, לבל תחמצנה.²⁶ לשם כך, היה הכרח בזריזות מופלאה, והכהנים הצטיינו בכך. "... והם רצו ובאו, מיהרו וקידשו ידיהן ורגליהן..."²⁷, "כהן ששומע... והוא רץ ובא..."²⁸.

הכהנים התמסרו גם לעבודה אשר עלולה לעורר דחייה, כגון עיסוק בדם ובדשן.²⁹ עבורם – "שבת הוא לבני אהרן, שמהלכין עד ארכובותיהם בדם!"³⁰. דבקותם של הכהנים בעבודת הקודש עמדה גם במבחנים הקשים ביותר. בעת חזירת ניקנור היווני לבית המקדש,³¹ בעת מצור הורקנוס השני על אחיו אריסטובלוס השני,³² בעת מצור פומפיוס,³³ בעת מצור הורדוס,³⁴ ובעת המרד

בסילוק עתליה מן השלטון (מלכים ב,יא), וכגון: ניסיונו של עוזיהו המלך להשתלט גם על כתר הכהונה (דברי הימים ב,כו-טו-כג), שבעקבותיו לקה בצרעת (סוטה ט,א-ב). אדרבה, עירוב סמכויות הדת בסמכויות השלטון בתקופה זו היה נוהג אלילי (ראה י"ד ספרן, "דמות המלוכה באוגרית בהשוואה לדמות המלוכה במקרא", בית מקרא, כ"א, תשל"ו, עמ' 12-44). בתחילת ימי הבית השני חל מהפך (ושמא הוא מסומל בגניזת מטה אהרן על ידי יאשיהו המלך, בסוף ימי הבית הראשון. וראה: יומא נב,ב), כאשר לצידו של זרובבל מבית דוד, שעמד בראש שבי ציון מיד אחרי הכרזת כורש, עמד ישוע (או יהושע) הכהן הגדול (תגי א,א). (ובעניין המתחים ביניהם – ראה: הרב י"ל רבינוביץ, "הכהן כמנהיג", מחניים, קכת-קל, תשל"ב, צה"ל). בדורות הבאים, שקע בית דוד בתהום הנשייה, ואילו הכהנים הגדולים ראו עצמם יותר ויותר בעלי סמכות, תופעה שהגיעה לשיאה בימי המלכים החשמונאים, ובמיוחד שמעון (ראה מקבים א יד, כז-מה), ובהקשר לה, זכורה ההתפרצות כלפי ינאי המלך: "רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה!" (קידושין טו,א).

23 ראה: מסורת הש"ס בשבת כ,א – רשימת המקורות בש"ס, בהם מופיע ביטוי זה.

24 ירושלמי, שקלים פ"ד, ה"ה.

25 ויקרא ב,יא.

26 ואם החמיצו – יש חיוב מלקות על שלוש עבירות: על לישתה של המנחה, על עריכתה (גלגול

הבצק), ועל אפייתה. ראה: מנחות פ"ה, מ"א-מ"ב.

27 תמיד פ"ב מ"א.

28 שם פ"ה, מ"ו.

29 ויקרא ו,ג-ד.

30 פסחים טה,ב.

31 מקבים א, ז, לו-לח.

32 קדמוניות היהודים, יד, ב,ב.

33 שם יד, ב,א.

34 תולדות מלחמת היהודים, ה, יט,ג.

הגדול,³⁵ התעקשו הכהנים להמשיך בעבודה רצופה בבית המקדש, על אף תנאים בלתי אפשריים לכאורה, אפילו כאשר "אבני הקלע השלוחות מן המכונות היו מגיעות עד המזבח ונופלות על הכהנים ועל מקריבי הזבחים... ובכל קצות חצר האלקים נאסף דם החללים לאגמים".³⁶

ג. אבדן בתי נדב, אביהוא ואיתמר בני אהרן

אלא, שאותה זריזות, התלהבות ודביקות בעבודת הקודש, לא הופנתה תמיד לאפיקים החיוביים. על אחריתם של נדב ואביהוא מסופר בתורה: "ויקחו... איש מתנתו, ויתנו בהן אש, וישמו עליה קטורת, ויקריבו לפני ה' אשר זרה אשר לא ציווה אותם. ותצא אש מלפני ה', ותאכל אותם, וימותו לפני ה'".³⁷ האירוע מתרחש דווקא בשיאם המרומם של שמונת ימי המילואים, בהם מולאו ידיהם של אהרן ובניו לעבודת ה'.³⁸ ברגע הופעת כבוד ה', כאשר ההתלהבות והקדושה הגיעו לשיאם, "וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם",³⁹ יצאה מלפני ה' אותה אש שליחכה את העולה והחלבים מעל גבי המזבח, ופגעה בבני אהרן.⁴⁰ לכאורה, סתם הכתוב ולא פירש מהי האש הזרה, ומדוע מעשה הקרבתה היה כה חמור? חז"ל דנו באריכות בשאלה זו, ובמדרש⁴¹ מפורטות דעות אחדות: על שהורו הלכה בפני משה רבם, על הקריבה לקודש, על הקרבת קורבן שלא נצטוו, על שלא נטלו עצה זה מזה, על שנכנסו שתויי-יין למקדש, על שהיו מחוסרים בבגדי כהונה, על שנכנסו בלא רחיצת ידיים ורגליים, על שלא נישאו והקימו משפחות משום שלא מצאו נשים לטעמם, על שיחלו למות משה ואהרן על מנת ליטול מהם את ההנהגה.

לא מחלוקת רבת-פנים לפנינו. מכנה משותף לכל הדעות בולט לעין: התנשאות, גאווה, ומתוך כך זלזול ובוז – ראשית, כלפי אדם: כלפי כלל בנות ישראל, כלפי משה רבם, כלפי אביהם ואפילו איש כלפי חברו. ולבסוף – טיפסה

35 שם ה, א, ג.

36 שם ה, א, ג.

37 ויקרא י, א-ב.

38 ויקרא ח-ט.

39 ויקרא ט, כד. ועיי' חז"ל, באותו יום היתה שמחה לפני הקב"ה, כיום שנבראו בו שמים וארץ (מגילה י, ב); דהיינו, כעת, בהשלמת השכנתו באוהל מועד, כאילו הושלם מעשה הבריאה!

40 עיי' רשב"ם, ויקרא י, ב.

41 ויקרא רבה כ, ו-י ועוד. וראה: א' שנאן, "חטאיחם של נדב ואביהוא באגדת חז"ל", תרביץ מח (תשל"ד), עמ' 202, 214. וכן מ' טרופר, "חטאם של נדב ואביהוא", שמעתי, 128 (תשנ"ז), עמ'

יהירותם עד כיסא הכבוד. הם, כביכול, אינם זקוקים לציווי האלקי הקובע את גדרי עבודת הקודש. אין מי שמכיר כמותם אל סדרי העבודה ה"נכונה", אף לא הקב"ה בכבודו ובעצמו!

נדב ואביהוא לקו בגאווה, ובהשפעתה היו מרוכזים בעצמם ובכבודם העצמי, עד אשר כל שעמד מחוץ לאניותם – היה בעיניהם לאפס ולבוז.⁴²

כהן בבית ה', שמעמיד עצמו במרכז, במקום את האלקים, ממיר את ייעודו כמשרת ה', והופך לשמש משרת עצמו ומאווייו. כהן כזה, כאילו מועל בהקדש, שהרי הוא עצמו נחשב לכלי שרת.⁴³ נדב ואביהוא החטיאו את ייעודם, ומשום כך נגזרה עליהם הכליה.⁴⁴

על פי האמור, התורה אמנם פירשה במה חטאו, ומה הייתה "האש הזרה": "אשר לא ציווה אותם!"⁴⁵ – הסטייה מהציווי האלקי היא האש הזרה,⁴⁶ והיא תוצאת הגאווה וההתנשאות.

אחרי מות נדב ואביהוא, נותרו לאהרן שני בנים: אלעזר ואיתמר. הצעיר מונה על כלל "עבודת הלויים",⁴⁷ במשכן.

בנו עלי, היה כהן בשילה. בזמנו, היו שני בניו, חופני ופנחס, "כהנים לה".⁴⁸ ואולם, מהיכרות עם, משתמע שהם אמנם תפקדו ככהנים, אך לא לה', שהרי היו "בני בליעל, לא ידעו את ה'".⁴⁹ הם היו עסוקים בסיפוק תאוות גופם בלבד, תוך ניצול מעמדם, ובהשוואה לנדב ולאביהוא נוכל לקבוע כי אף הם הקריבו

42 באותו אופן יש להבין חטא קודם של נדב ואביהו – ראיית האלקים מתוך אכילה ושתייה, שנתפס כולול בכבוד שמים, וכבר אז נתחייבו בדין מיתה, שלא יצא אל הפועל (שמות כד, ט-יא). וראה את המשך המדרש הנ"ל: ויקרא רבה כ, י.

43 "המשתמש בכהן – מעל", ירושלמי, נדרים פ"א.

44 סנהדרין נב, ב: "אבא יוסי בן דוסתאי אומר: שני חוטין של אש יצאו מבית קודש הקדשים ונחלקו לארבע, ונכנסו שנים בחוטמו של זה ושנים בחוטמו של זה, ושרפום". בלשון היום היינו אומרים, שנענשו כך על מנת "להוריד להם את האף".

45 ויקרא י, א. וכך גם משתמע בויקרא טז, א-ב. בעקבות מות בניו, מצווה אהרן "ואל יבוא בכל עת אל הקודש... ולא ימות". מכאן משמע, שנדב ואביהוא הומתו, משום שבאו אל הקודש ללא ציווי.

46 הרב רא"ה קוק זצ"ל ב"אורות הקודש" חלק ג', עמ' שס: "כשהולכים אחרי ההרגשה העליונה של הופעת רוח הקודש... בלא התקשרות אל התורה ומעשיה בפרטיות, ובמדידת המידות הטובות, המשוערות על פיה, הרי זה חטא נדב ואביהו... מקריבים אפילו אש זרה, ובאים אל הקודש שתויי יין, בלא אימתא דשמיא...". ראה שם העניין בכללו, והתייחסותו של הרב למדרשים הנ"ל.

47 שמות לח, כא. וראה: במדבר ד, כח, לג; שם ז, ח.

48 שמואל-א, ג.

49 שם ב יב-יז, כב.

"אש זרה", משום שאף הם מילאו את תפקידם ככהנים על פי הבנתם, ולא על פי הציווי האלקי. משום כך, גם עליהם נגזרה הכליה.⁵⁰
 כך אבד בית הכהונה השלישי.⁵¹

ד. אבדן בית אלעזר

בית אלעזר נותר בית הכהונה האחרון. פנחס בן אלעזר שימש בכהונה הגדולה עד סוף ימי השופטים,⁵² ולאחר הפסקה מסוימת, אומץ צדוק מבית אלעזר על ידי שלמה המלך,⁵³ ומאז שימשו צאצאיו ככהנים גדולים ברציפות בכל תקופת הבית הראשון,⁵⁴ וכ-345 שנה בימי הבית השני. בסה"כ כ-800 שנה. מתי נגדע בית צדוק, ומדוע?

הכהן הגדול האחרון לשובשלת זו היה יסון. יסון זכור לשמצה, כדמות מפתח בהנהגת המתיוונים בירושלים, בתקופה שקדמה למרד החשמונאים. את משרתו הוא קונה לא רק בכסף, אלא גם בהבטחה כי יפעל להקים בירושלים מוסדות חינוך הלניים, ויאבק לשינוי צביונה. משנכנס לתפקידו – "מיחר להטות את בני עמו למידות ההלניות... ואת החוקים הנכונים הפר, ויחדש מנהגים אשר לא כתורה... עד אשר הכהנים חדלו להיות קנאים לעבודת המזבח, ובבזותם את המקדש, ובעזבם את הקרבנות, היו ממהרים אל ככר ההתאבקות בהנהגת הפשע, על פי קריאת הדסקוס וכבוד האבות נחשב להם לאפס, והכיבודים ההלניים היו להם היפים ביותר".⁵⁵

50 שם, ב,ל-לו, שם ג,יא-יד ושם ד,יא. ע"פ מורשתו החינוכית של עלי, מצוות שבין אדם למקום נעלות לעומת אלו שבין אדם לחברו (שם ב,כג) – ואולי כאן טמון זרע הכישלון.

51 אמנם, מצינו מצאצאי בית איתמר בדורות הבאים, אך השפעתם לא נזכרה לדורות. אחימלך בן אחיטוב היה מנאמני דוד, ובנו אביתר היה הפליט היחיד מנוב עיר הכתנים (שמואל-א כב,יא-כ). אביתר סולק מירושלים על ידי שלמה, לאחר שנטה אחרי אדוניהו בן תגית (מלכים-א ב,כו), ומאז נעלמה השפעתו של בית כהונה זה. רק בסוף ימי הבית השני מצינו מצאצאי עלי בירושלים (יבמות קה,א, ראש השנה יח,א). גם בדורות שלאחר החורבן, מצינו אמוראים – רבה ואביי, ומסורת בידם, שמצאצאי עלי הם (ראש השנה יח,א). בימינו, זכו איתמר ועלי באזכור מחודש – בזכות יישובים שנקראו על שמם בגב הר-השומרון.

52 שופטים כ,כח. ובאשר לבעייתיות שברציפות כהונתו, ראה רד"ק על אות, וכן במבוא של פרופי "אליצור ליידעת מקרא" על ספר שופטים, בעמ' 12.

53 מלכים-א ב,לה.

54 "... לכהנים שומרי משמרת המזבח, המה בני צדוק הקרבים בני לוי אל ה' לשרתו". יחזקאל מ,מו.

55 מקבים-ב ד,ז-יז. ואפשר שבהקשר לכך יש לחבין את מאמר חז"ל: "אפוד מכפר על עבודת כוכבים" (זבחים פח,ב). לאבסורד של כהן גדול העובד עבודה זרה במקדש יש ביטוי במשנה: כהנים שעבדו בבמות – דינם "כבעלי מומין – תולקין ואוכלין, אבל לא מקריבין" (זבחים יג,ז).

מגמתו של יסון מפורשת: עזיבת התורה ואימוץ ההלניזם, וניצול משרת הכהונה לשם עניינים החורגים מעבודת ה'. שוב לפנינו ממאפייני "האש הזרה", שתכליתה היא הסטייה מחוקי ה', ושתוצאותיה היא שריפת בית הכהונה. יסון הודח מן הכהונה הגדולה בשנת 171 לפנה"ס על ידי אנטיוכוס.

ה. עלייתם ונפילתם של בתי כהונה בימי המאבק בהלניזם

לאחר יסון, מונה מנלאוס לכהן גדול על ידי המלך היווני. אף הוא היה מתייוון, חריף יותר מקודמו, ובעצמו, ככהן גדול, עסק בביזת המקדש וכליו ובהתנגשויות דמים.⁵⁶ אף מגמתו הייתה "לעזוב את חוקי אבותיהם... ולהחזיק באורח החיים ההלניזם".⁵⁷ מנלאוס היה בן משמר בלגה, אחד מ-24 משמרות הכהונה.⁵⁸ את בית בלגה זכרו חז"ל לשמצה.⁵⁹ את הלחם המגיע לו היה מקבל בדרום,⁶⁰ טבעתו הייתה קבועה⁶¹ וחלונו – סתומה.⁶²

מדוע נענשו כך אנשי בלגה? בגמרא⁶³ מסופר אודות מרים בת בלגה ש"המירה דתה, והלכה ונישאת לסרדיוט אחד ממלכי יוונים". בשעה שנכנסו היוונים להיכל, בעטה במזבח וגינתה אותו. בוודאי שאין לפנינו "התחשבות" פרטית עם מרים זו, אלא בעיה רחבה הרבה יותר עם משמר בלגה.⁶⁴

מוסד הכהונה הגדולה נותר בידי הנהגת המתיוונים גם לאחר מלחמת השחרור של המקבים. לימינו של דימיטריוס הראשון, המלך היווני, התייצב אלקימוס הכהן הגדול, והצטרף לשורות הצבא היווני הלוחם בירושלים. סופרים

כאן עוסקת המשנה בכהן שעבד בבמה ובא לעבוד בירושלים. אבל מה הדין בכהני עבודה זרה בתוככי ירושלים??

56 מקבים-ב ד, ל-לב, לט-ג. שם ה, טו.

57 קדמוניות היהודים, יב, 240-241.

58 דברי הימים-א כד, יד. וכן: נחמיה יב, ה.

59 סוכה פ"ה מ"ח.

60 בחילופי המשמרות, היו בני המשמר הנכנס לעבודה מחלקים את לחם הפנים בצפון המזבח, ובני המשמר היוצא – בדרומו. משמר בלגה קיבל את לחם הפנים שלו בדרום המזבח גם כשהתחיל את משמרתו, על מנת שיהא נראה תמיד כאילו הוא יוצא.

61 24 טבעות, אליהן הוכנס ראש הבהמה הנשחטת, היו קבועות כנגד 24 המשמרות. הטבעות היו מתהפכות, ומורמות לפני השימוש. טבעתה של בלגה הייתה קבועה ברצפה, דהיינו בני המשמר הזה לא שחטו קורבנות.

62 בלשכת החליפות היו 24 "חלונות", בהם היו בני המשמרות גוזזים את סכיניהם (מידות פ"ד מ"ז). חלונו של בלגה היה סתום, דהיינו – בני בלגה לא שחטו קורבנות.

63 סוכה נו, ב.

64 ראה ביצ לוריא, "משמר בלגה", בית מקרא, 10, ב-ג, אדר ב' תשכ"ה, עמ' 3-15.

וחסידים תולים תקווה באיש, "כי אמרו איש כהן מזרע אהרן בא בחייל ולא יעשה לנו עוולה". אלקימוס כורת עמם ברית שלום, ולתדהמתם הוא רוצח שישים איש מהם בערמה.⁶⁵

רק לאחר התעצמות כוחם, נוטלים המלכים החשמונאים לעצמם את כתר הכהונה הגדולה. יונתן⁶⁶ היה הראשון,⁶⁷ ואחריו שמעון, שזוכה בתואר הכהן הגדול מכוח העם, ולא רק מכוח השלטון הזר.⁶⁸ לכאורה, לפנינו תמונת מצב אידיאלית – לראשונה מאז ימי בית דוד קמה ממלכה יהודית, ובירתה ירושלים, ובראשה מלכים צדיקים בעלי סמכויות פוליטיות ורוחניות. אבל קדמוניו הראשונים טוענים, שאף הם הבעירו אש זרה.

מחלוקת בין רמב"ם לראב"ד בשאלה מהו התוקף של מינוי מלך שאינו מזרע בית דוד.⁶⁹ על פי רמב"ם מינוי כזה יתכן, אלא שלא יתקיים לנצח. גם אם מלך כזה וצאצאיו יהיו צדיקים גמורים – תיפסק מלכותם. על פי ראב"ד, אם מלך כזה יוכיח את צדקתו – אין מניעה שלא תיפסק המלכות מזרעו.

המקבים לא היו מבית דוד, אלא כהנים ממשמר יהויריב,⁷⁰ ואף הם חשו בצורך להסתייג מן הסמכויות שנטלו על עצמם: "להיות להם שמעון לנשיא ולכהן גדול לעולם – עד אשר יקום נביא אמת".⁷¹ דהיינו, הסמכות רחבה מאוד, אך תחומה. ובכל זאת, רמב"ן טוען שהייתה זו מצידם השגת גבול: "ולפי דעתו, היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה... וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו

65 מקבים א, ז. יש לזחות את אלקימוס עם "יקים איש צרורות" (בראשית רבה סה, כב), דודו של יוסי בן יועזר איש צרדה, שחזר בתשובה באחרית ימיו. ראה את התייחסות הרב רא"ה קוק לדמותו, במידות הרא"ה, מידת אמונה, פיסקה י.

66 מקבים-א, יח-כ.

67 אמנם, על פי חז"ל (מגילה יא, א) מתתיהו עצמו כבר היה כהן גדול, וכך גם שגור על פינו בנוסח המקובל של תפילת "על הניסים". ואולם, ממספר בחינות זוהי קביעה בעייתית, ויתכן להסביר כי מתתיהו כונה כך, משום שהיה אבי השושלת החשמונאית, ששימשה בכהונה הגדולה (על פי "קלוזנר, היסטוריה של הבית השני כרך ג, ירושלים תשי"י, עמ' 13, הערה 14).

68 מקבים-א, יד, כז-מה.

69 רמב"ם, הלכות מלכים פ"א ה"ח-ה"ט. וראה רמב"ם, הלכות מגילה ותנוכה, פ"ג ה"א: "והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנים, עד החורבן השני". "והעמידו מלך" – העם, "מן הכהנים", ולא מבית דוד, ואכן, "חזרה מלכות לישראל" – אבל רק באופן זמני, "עד החורבן השני".

70 מקבים-א, ב, א. וראה: דברי הימים-א ט, ג, ונחמיה יב, ג.

71 מקבים-א, יד, מא.

התקבלו על דעת חכמים, ומחן ניתן ללמוד על מצב רוחני שפיר.⁸⁹ ובכל זאת: "אל תאמן בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה, ולבסוף נעשה צדוקי!"⁹⁰

מסורת בידי חכמים: "ק"פ שנה עד שלא חרב הבית, פשטה מלכות הרשעה על ישראל".⁹¹ ציון התאריך תואם את אחרית ימי שלטונו של יוחנן הורקנוס. מלחמה לא הייתה אז, ובכל זאת, את תחילת הכיבוש הרומי העתידי תולים חכמים בנקודת הציון הזו – של נפילה רוחנית – וסטייה ראשונה של מלך חשמונאי מן הדרך, המבשרת את אבדן העצמאות שבפתח.

ואכן, אלכסנדר ינאי ממשיך בדרך אביו, ואף הוא מלך,⁹² כהן גדול⁹³ וצדוקי, "שפעם אחת ניסך אחד על גבי רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן".⁹⁴ מחלוקת הייתה נטושה בין הצדוקים לפרושים בשאלת ניסוך המים על גבי המזבח. הצדוקים טענו שאין ניסוך המים מן התורה, ולכן הוא מיותר. הפרושים טענו, שלא רק שזוהי מצווה מן התורה, אלא זו "מצווה חשובה – הבאה מששת ימי בראשית".⁹⁵ ינאי לא העז לבטל את המצווה קבל עם ועדה, אלא עשה עצמו כאילו מנסך על המזבח, וניסך על רגליו. העם הבחין בכך, ורגם אותו באתרוגיו.⁹⁶

89 ראה: מעשר שני פ"ה מט"ו.

90 ברכות כט, א. ובהמשך שם, מתקיים דיון בין אמוראים האם ינאי ויוחנן הנם שתי דמויות שונות. וגם דיון זה מוכיח כי הסתירה בין שני המקורות הנ"ל איננה משמעותית.

91 שבת טו, א.

92 התואר "מלך" ייחס לאלכסנדר ינאי מופיע גם על גבי מטבעות שהנפיק: "מלך אלכסנדרוס" ביוונית, או "יהונתן המלך" בעברית. בחותמת, שיש, כנראה, לייחס לו, הוטבע: "ינתן כהן גדול, ירשלים". ראה: נ' אביגד, "שתי חותמות של כהנים", קדמוניות 32, (תשל"ח), עמ' 118, 119.

93 בכריתות כח, ב מסופר, כי ינאי כורת את ידיו של הכהן הגדול (ומקבילה בפסחים נו, א. שם לא מיוחס האירוע לינאי באופן מפורש), ומכאן משתמע שלא הוא היה הכהן הגדול. הרב אי' היימן (תולדות תנאים ואמוראים, ג, תשמ"ז, עמ' 839-840 – ערך יששכר איש כפר ברקאי) משער, כי במהלך תקופות מסוימות היו שני כהנים גדולים חופפים – האחד שנשא בתואר למטרות ייצוגיות, והשני שהיה משמש בקודש בפועל.

94 סוכה פ"ד מט"ט. המשנה מצניעה את זהותו של בעל המעשה, וכמוה מקורות חז"ל המקבילים – שם הוא מוצג כ"בייתוסי אחד" או "צדוקי אחד" (סוכה מח, ב, תוספתא סוכה פ"ג ה"ה). חכמים, על אף תיעובם העמוק שרחשו לינאי, ידעו מהו כבוד מלכות, ולא הזכירוהו לגנאי בשמו. רק באמצעות יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים יג, עמ' 372-392) נודע לנו כי בינאי אירע המעשה.

95 סוכה ג, ב.

96 וראה: ירושלמי, סוכה פ"ד ה"ו. שם זכורים שלושה אירועים של התנגשויות עם הצדוקים בבית המקדש, ואחד מהם הוא "סוכה" – והוא האירוע דנן.

מלחמת אחים עקובה מדם וממושכת התלקחה בעקבות אירוע זה.⁹⁷ בית חשמונאי כבר היה קרוב לאבדנו. מאז נדב ואביהוא, טענו כל הכהנים "מקריבי האש הזרה", ממש כמו הצדוקים, כי כל אדם רשאי להבין את התורה כחפצו. גם את בית חשמונאי כילתה האש הזרה.

ז. מצב הכהונה בשלהי ימי הבית השני

השידוך בין הכהונה לבין הפוליטיקה כבר הפך לעניין שבשגרה. משרת הכהונה הגדולה הייתה גורם משמעותי במאבק האחים החשמונאים אריסטובלוס ה-2 ויוחנן הורקנוס ה-2 על השלטון. אריסטובלוס הדיח את אחיו ממשרה זו, אבל אחרי מותו הושבה ליוחנן הורקנוס משרתו. ואולם לא לזמן רב, שכן אחר כך הודח שוב בידי אנטיגונוס בן אריסטובלוס.⁹⁸

עם שקיעת בית חשמונאי, קם הורדוס והחל ממנה כהנים גדולים לפי שיקול דעתו. עם עלייתו לשלטון מינה את מקורבו חננאל מבבל לכהן גדול,⁹⁹ ואחר כך מינה אחרים תחתיו.¹⁰⁰ במקרה אחר, העניק את הכהונה הגדולה לכהן הדיוט, שבביתו היפה חשק.¹⁰¹ בעיני הורדוס מוסד הכהונה הגדולה היה פוליטי במהותו, ועל כן חשוב להעמיד בראשו איש שישרת את מטרותיו.¹⁰² משום כך חיטל את אריסטובלוס, אחיה הצעיר של מרים אשתו. הוא חשש שהאחדה שצבר באמצעות עבודתו בקודש ככהן, תתורגם לעוצמה פוליטית, העשויה להתחרות בו.¹⁰³

- על פי הדעה הראשונה שם, שלושתם התרחשו בימיו של אותו כהן גדול צדוקי, היינו ינאי. על פי מקור זה, בעקבות האירועים "צווחה העזרה", והמזבח נפגם.
- 97 לא הייתה זו הפעם היחידה בה ניסו הצדוקים לשבש את עבודת המקדש בסוכות. : סוכה מג,ב.
- 98 **קדמוניות היהודים**, טו, עמ' 179-181.
- 99 כיהן בשנת 37 לפנה"ס – **קדמוניות היהודים**, טו, 22. ושוב, כעבור שנתיים (שם, 56).
- 100 שם, 39-41.
- 101 שם, 317-322. שמעון בן ביתוס מונה בשנת 23 לפנה"ס (על פי א"מ סמולוד, "כהנים גדולים ומדיניות בארץ ישראל הרומית", בתוך: א' כשר (עורך) **המרד הגדול – הסיבות והנסיבות לפריצתו**, ירושלים תשמ"ג, עמ' 251).
- 102 ועל רקע זה ניתן להבין כיצד עלה על דעתו של גוי להתגייר – "בשביל שישימוני כהן גדול" – המקרה אירע בימי שמאי, שהיה אב בית דין בתקופת שלטונו של הורדוס (שבת לא,א).
- 103 **קדמוניות היהודים**, עמ' 50-55.

אירוע מעורפל השתמר בתלמוד הירושלמי.¹⁰⁴ כהן בשם בן אילם מציפורין נכנס לעבודה תחת הכהן הגדול שראה קרי ביום הכיפורים. הוא ניסה לרמוז למלך שעליו למנותו לכהן גדול בקביעות. הוא ננזף, "וידע בן אילם שהוסע מכהונה גדולה".¹⁰⁵ מיהו בן אילם, מיהו המלך ומהן נסיבות האירוע? יוסף בן מתתיהו משלים את התמונה.¹⁰⁶ "יוסף בן עלים" היה קרובו של הכהן שנטמא, ושמו מתתיהו. התחלופה ביניהם עוררה מהומה, שבסופה הומתו אחדים ממקורביו של הכהן מציפורי, על ידי המלך הורדוס.

נמצינו למדים, כי בימי הורדוס הייתה הכהונה הגדולה עניין לתככנות, לחתרנות ולשתדלנות אצל המלך.

מצבה המוסרי של הכהונה הגדולה לא הוטב גם בשנים שנותרו מאז מות הורדוס ועד החורבן, והוא מסוכסך בתמצית בגמרא:¹⁰⁷

"אוי לי מבית ביתוס, אוי לי מאלתן. אוי לי מבית חנין, אוי לי מלחישתן. אוי לי מבית קתרוס, אוי לי מקולמוסן. אוי לי מבית ישמעאל בן פיאבי, אוי לי מאגרופן. שהם כהנים גדולים, ובניהן גיזברין, וחתניהם אמרכלין, ועבדיהן חובטין את העם במקלות".

לתיאור נורא זה, של שתלטנות אלימה על מוסדות ציבוריים, מתייחסים מספר בתי כהונה. לתיאור זה, נוסף את הידוע לנו על העושר המופלג, שמהם נגזר אורח חיים ראוותני ומתנשא.

בחפירות הרובע היהודי¹⁰⁸ נחשפה שכונת מגורים יוקרתית, משלהי תקופת הבית השני. נמצאו בה בתי מידות ענקיים, בנויים בפאר רב, וצופים אל הר הבית. על פי סימנים אחדים, גרו בהם כהנים. נמצאו בהם מקוואות רבים מאוד, כלי אבן (שרצויים, מכיוון שאינם מקבלים טומאה),¹⁰⁹ וכן משקולת אבן עליה

104 ירושלמי, יומא פ"א, ה"א. וראה: ד" שוורץ, "על יוסף בן אילם ומותו של הורדוס", בתוך: א' אופנהיימר ואחרים (עורכים), **יהודים ויהדות בימי בית שני המשנה והתלמוד**, ירושלים תשנ"ג, עמ' 65-74.

105 במקבילה הבבלית (יומא יב, ב) שם הכהן הוא "יוסף בן אלם מציפורי", ומעניין שהמסורת שם בידי ר' יוסי, שחי דורות אחר המעשה, היא שהוא הודח מתוקף פסיקת חכמים, שקבעו שאפילו כהן הדיוט איננו, ולא מתוקף צו מלכותי.

106 **קדמוניות היהודים**, יז, 165-167, ובחתימת האירוע מוסיף יוסף: "ובאותו לילה לקתה חלבנה!"

107 פסחים נז, א.

108 מתחת לשיבת הכותל כיום, ובסביבתה הקרובה. ראה: נ' אביגד, **העיר העליונה של ירושלים**, ירושלים 1980, עמ' 81-204.

109 פרה פ"ה מ"ה.

חתום "דבר קתריס", כלומר, של בן קתרוס, בית כהונה המוכר לנו מן הברייתא דלעיל.

הממצאים הללו מחזקים את הידוע מן המקורות: "הרוצה שיתעשר – ידבק בזרעו של אהרן!"¹¹⁰ ר' ישמעאל בן פיאבי ור' אלעזר בן חרסום התהדרו בכותנות יקרות עד מאוד.¹¹¹ מרתא בת בייתוס הייתה עשירה מאוד,¹¹² ועל פי שמה משתמע שהייתה בת לאחד מבתי הכהונה בירושלים. היא נישאה ליהושע בן גמלא,¹¹³ כהן עשיר, שציפה את הקלפי בזהב,¹¹⁴ וגם את הכהונה הגדולה, אותה קנה בתרקיבי דדינרי מידי ינאי המלך.¹¹⁵ מידות הבתים והמלבושים השפיעו גם על מידות הנפש. כך משתמע מהתנהגותו של ר' ישמעאל בן קמחית, ששימש בכהונה גדולה בסוף ימי הבית השני. הוא היה חזק ומוכשר במיוחד, שהרי יכול היה "חופן ארבעת קבין מלוא חפניו".¹¹⁶ רגשות גאווה ורברבנות גאו ושטפו את ליבו: "כל הנשים זרדו, וזרד אימא עלה לגג!" נחלקו חכמים שם בפירוש ביטוי זה. לדעת כולם, משמעותו היא אהבה עצמית מופלגת. לדעת חלקם – היא מוסווית במונחים עמומים של גסות רוח.¹¹⁷

110 פסחים מט, א.

111 יומא לה, ב. ודווקא שניים אלו זכורים לטוב. ר' ישמעאל בן פיאבי, שבינו נזכר לגנאי לעיל, שימש בכהונה גדולה עשר שנים (סוטה פ"ט מט"ו), ור' אלעזר בן חרסום היה ידוע בצדקותו (יומא ט, ב) ושימש בכהונה אחת עשרה שנה (יומא ט, א). בעושרו של האחרון הפליגו עוד חז"ל בירושלמי (תענית פ"ד ה"ה).

112 גיטין נו, א.

113 יבמות סא, א.

114 יומא פ"ג מ"ט.

115 יבמות סא, א. וראה: תוספות על אתר, ד"ה עיילה, שאין ספק כי אין מדובר בינאי החשמונאי, אלא בכינוי גנאי כללי למלך שסרח, במקרה דנן – אגריפס ה-2, ושמא זו טעות סופר. המעיין בסוגיה תמה על כך שחכמים למדו דבר הלכה מיהושע בן גמלא, ומלכתחילה הזכירוהו בהקשר חיובי זה. ואולם, אותה הלכה, שכהן גדול שאירס את האלמנה (מרתא בת בייתוס), יכול לכנסה לאחר שנתמנה, נראית כה נלעגת, כשמתברר שמשרתו נקנתה בממון. על אף כל האמור "זכור אותו האיש לטוב" (ב"ב כא, ב), שכן דאג לתקנת החינוך. גם יוסף בן מתתיהו זוכר אותו כמנהיג ש"היה גבוה בערכו מכל העם", ונודע באהבתו למקדש (מלחמות היהודים-ד ה, ב). גם על ציפוי הקלפי בזהב "היו מזכירין אותו לשבח" (יומא פ"ג מ"ט).

116 יומא מז, א.

117 המשך הסיפור שם מעורר השתאות. כהן גדול זה, בעל מידות נפסדות כל כך, מפנה מקומו לאחיו מחמת נתו זעיר של רוק נוכרי שדבק בבגדו (שנגזרה עליו טומאה כטומאת הזב האמורה בתורה – ויקרא טו, יח). זהו מעשה חסידות מופלג. נמצינו למדים, כי ביחסים שבינו לבין המקום לא היה קץ לקפדנותו, אבל כך גם ביחסים שבינו לבין עצמו, ומהם נגזר גם, ככל הנראה, סולם ערכים עגום למדי ביחסים שבינו לבין חבריו. נבאר, ברוח זו, גם את דברי אמו הקמחית שם: "מימי לא ראו קורות ביתי שערי ראשי". דיני צניעות נוהגים בין אדם לחברו,

עד סמוך לחורבן עצמו, לא פסקה הבחישה הפוליטית סביב מינוי הכהן הגדול. כך מונו, למשל, חנן בן שת¹¹⁸ וחנן בן חנן¹¹⁹ בימי הנציבים הרומיים, וכמותם – רבים.¹²⁰ ערב החורבן כבר מונה הכהן הגדול על ידי המורדים. כך מונה פנחס בן שמואל,¹²¹ ואם זהו "פנחס הסתת" שנוכר בחז"ל,¹²² הרי שזכה לא רק במינוי, אלא גם בסכום עצום של דינרי זהב.

ה. סיכום מצב הכהונה בימי הבית השני – על פי חז"ל

במשנה¹²³ נזכרת "לשכת הפרהדרין". מהי?
 מובא בירושלמי:¹²⁴ בתחילה נקראה "לשכת בלווטין",¹²⁵ ועתה – "פלהדרין – פראידתין מילא עבידא". פירוש "פראידתין" – פקדי המלך.¹²⁶ ופירוש "מילא עבידא" – טעם לדבר, הסיבה לכך שהוחלף השם. ובבבלי מבואר:¹²⁷
 "בתחילה היו קורין אותה לשכת בלווטי, ומתוך שנותנין עליו ממון לכהונה, ומחליפין אותה כל שנים עשר חודש, כפרהדרין הללו שמחליפין אותם כל שנים עשר חודש, לפיכך היו קוראין אותה לשכת פרהדרין".
 התחלופה הגבוהה של הכהנים הגדולים מהווה מדד למצבם הרוחני:

ולא בין אדם לקורות ביתו. יתכן מאוד, שבינה לבין שמים הייתה יראה ה' וחסודה, אבל כיצד נהגה מתוך לקורות ביתה? אפשר, שמסיבה זו השיבו לה חכמים בדברי ביקורת. הנצי"ב מוולוז'ין התייחס לאנשי ירושלים בדור שקדם לחורבן כך: "שהיו צדיקים וחסידיים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים... שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו!" (העמק דבר, פתיחה לספר בראשית). בהקשר לכך, יש לבחון את התנהגות ר' זכריה בן אבקולס בסיפור קמצא ובר קמצא (גיטין נה, ע – נו, א), וכינויים כגון: "בני ציון היקרים" (איכ"ר ד, ב) ו"נקי הדעת שבירושלים" (סנהדרין כג, א), המיוחסים לבני הדור הזה, ואכמ"ל.

118 קדמוניות היהודים יח, 26.

119 קדמוניות היהודים כ, 197.

120 ראה: קדמוניות היהודים יח, 34-35, 95, 123. שם יט, 297-298, 313-316, 342. שם כ, 16, 103, 179, 196-197, 203, 213, 223, 227.

121 קדמוניות היהודים כ, 227.

122 תורת כהנים, לפרשת אמור, וכן: ויקרא רבה כו, ט. ומשתמע שהיה בן משפחת הנשיאים לבית הלל. וראה: תוספות, נידה ח, ב ד"ה והא, וזיהוי זה מתבקש, שהרי לא מוכר לנו כהן גדול נוסף בשם זה.

123 יומא פ"א, מ"א.

124 ירושלמי, יומא פ"א, ה"א.

125 בלווטי מלשון בולי – מועצת העיר.

126 ראה פירוש קרבן העדה על אתר. זו מילה יוונית – פרויאירטווי, שפירושה – נבחרים. ראה: ג' אלון, מחקרים בתולדות ישראל בימי בית שני בתקופת המשנה והתלמוד, א, עמ' 49.

127 יומא ח, ב.

"יראת ה' תוסיף ימים – זה מקדש ראשון, שעמד ארבע מאות ועשר שנים – ולא שימשו בו אלא שמונה עשר כהנים גדולים.¹²⁸ ושנות רשעים תקצורנה – זה מקדש שני, שעמד ארבע מאות ועשרים שנה, ושימשו בו יותר משלוש מאות כהנים... כל אחד ואחד לא הוציא שנתו."¹²⁹

העמדת חז"ל את הכהנים הגדולים בימי בית שני כ"שנות רשעים", היא פועל יוצא של כל המתואר עד כאן. באופן זה, יש להבין גם את ההפסקה בשימוש באורים ובתומים. השימוש בהם נעשה על ידי הכהן הגדול, לבקשת המלך, או בית הדין, או כלל הציבור.¹³⁰ בימי הבית השני הוא פסק.¹³¹ מדוע? על פי האמור, נסביר שהכהן הגדול לא נמצא ראוי לכך בתקופה זו. כדי לשאול באורים ובתומים, נזקק הכהן הגדול לרוח הקודש,¹³² אך היא נעדרה ממנו. על פי חז"ל,¹³³ חרבה ירושלים של הבית השני בשל שנאת חינוס. מושג זה – פנים רבות לו במציאות המורכבת של החברה הירושלמית בתקופה זו. ואולם, אין ספק שאחד מן הפנים הללו הוא הפער הכלכלי שנפער בין עשירי העיר הכהנים לבין פשוטי העם, כמוכח מדברי חכמים:¹³⁴ "..." יגיעין בתורה, וזהירין במצוות... אלא שהיו אוהבין את הממון, ושונאין אלו לאלו שנאת חינוס", וכמוכח מהתמרדות העניים, במהלכה "שרפו באש את בית חנניה הכהן הגדול, ואת ארמונות אגריפס... גם בבית גנזי הכתבים, כי ביקשו להשחית את שטרי החובות לכל הלווים, ולהשבית את גביית הכספים, ואמרו למשוך אחריהם את ליבות האנשים הרבים השקועים בחובות ולקרוא חופש לעניים, למען יתקוממו על העשירים"¹³⁵ – העניים שרפו את הארכיונים, לא לפני ששרפו את בית הכהן הגדול, שהיה מזוהה בעיניהם עם הממסד הכלכלי.¹³⁶

128 מספר זה מעורר קושי, בהשוואה לנתונים המקראיים. עיין בתוספות על אתר, ד"ה ולא, העוסק ביישובו.

129 יומא ט,א.

130 יומא פ"י, מ"ה, על פי במדבר כז, כא.

131 יומא כא, ב.

132 יומא עג, ב, וראה: רמב"ם, מורה נבוכים ח"ב, פמ"ה.

133 יומא ט, ב.

134 ירושלמי, יומא פ"א, ה"א.

135 מלחמת היהודים-ב יז, ו.

136 משום כך, יתכן שסימני השריפה הניכרים בשכונת המגורים בירושלים העליונה, הם עדות דווקא לשנאת האחרים ערב החורבן, ולא לאש שהציתו הרומים.

אם כן, האש הזרה שאחזו הכהנים בימי הבית השני, אחזה בסופו של דבר גם בבית המקדש ובבתי ירושלים, וכילתה גם אותם. ללא בית ה', מה טעם יש במשרתיו?

ט. "וקיִדְשֵׁתוּ" – הייחוס המשפחתי וההעדפה חברתית

נמצינו למדים, כי לצד עבודת הקודש המסורה, הייתה מלאכת הכהנים רצופה בסטיות ובאבדני-הדרך, מאז ראשית הווייתם ועד אחרית קיומם כגורם בעל חשיבות מעשית, עם חורבן בית המקדש. מה גרם לכישלון הסדרתי? מהו חומר הבערה שהזין את האש הזרה? הכהנים, בית אהרן בכללו, הם קבוצת-עלית מעצם מהותה.¹³⁷ הכהן נבחר לשרת לא מכוח כישוריו או הכשרתו, אלא מכוח ייחוסו, וההקפדה על טוהר הייחוס אכן נשמרה בקפדנות מירבית בבתי הכהונה.

רשימות היחס מאז אהרן ועד חורבן הבית הראשון נמסרו בקפידה,¹³⁸ ובראשית ימי הבית השני נדרשה משפחה הטוענת לכהונה להציג את "כתבים המתייחסים".¹³⁹ עניינה היה נדון בפני "סנהדרי גדולה של ישראל".¹⁴⁰ ההקפדה הייתה כה חמורה, עד כי כל כהן ששימש על גבי המזבח אין צורך לבדוק את ייחוסו, שהרי לא יתכן שהיו מניחים לו לעבוד, אם היה מתעורר ספק בעניינו.¹⁴¹ כך היה מקובל עד סוף ימי הבית השני, כעדות בן התקופה: "כל הכהנים הגדולים ששימשו אצלנו מאלפיים שנה, נקובים בספרים בשמותיהם איש לבית אביו, ולכל אשר לא מילא אחרי הדברים האלה, אסור לגשת אל המזבח ולשרת במשמרת הקודש... ולא נמצאו כתובים המכחישים זה את זה בספרי הכהונה..."¹⁴²

"אמר קרא: והיתה לו ולזרעו אחריו – בְּעֵינָן זרעו מיוחס אחריו".¹⁴³

137 ע"פ תורת הסוד, מעלות הכהן נשגבות לעילא ולעילא, ביחס לכל בן אנוש אחר. לדוגמא: "והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו – אלו כהני שרת" (זהר חדש, ויצא לו). "כהנא שושבינא איהו דמטרוניתא" (זהר, ח"ג קכד) – כלומר, כהן הוא שושבין לשכינה.

138 דברי הימים-א ה,ל-מא, וכבר בתורה מופיעות אזהרות חמורות ביותר באשר לדיני משפחת הכהן. ראה: ויקרא כא,ז. שם טו, ועוד.

139 עזרא ב,טא-טב.

140 מידות פ"ה מ"ד.

141 רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פ"כ ה"ב. ואפילו "ריח-גט" שאינו גט ממש, פוסל בכהונה (יבמות צד, א).

142 יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון, מאמר א (הכותב, הוא כהן בעצמו).

143 יבמות ק, ב.

היו כהנים שקלקלו את הייחוס, ועל כן נזכרו לדיראון עולם. לדוגמה: אחד מבני יוידע בן אלישיב הכהן הגדול, עליו מתפלל נחמיה: "זכרה להם אלקי, על גאלי הכהנה וברית הכהונה והלוויים",¹⁴⁴ מלשונו של נחמיה, משתמע שהיו בימיו כהנים נוספים שחיללו את כהונתם, ואמנם גם בניו של יהושע הכהן הגדול חטאו בכך.¹⁴⁵ במהלך הדורות היו עוד מקרים אחדים, כאותה מרים בת בליגה שזוכרה לעיל, ואולם דווקא הם, היוצאים מן הכלל, מלמדים על הכלל, שהקפיד על טוהר הייחוס. ההקפדה לא חלה רק על פסולי כהונה או פסולי חיתון, אלא אפילו על סתם אדם מישראל: "בת כהן לישראל – אין זיווגן עולה יפה... קוברה או קוברתו, או מביאתו לידי עניות!"¹⁴⁶

מגילות היוחסין היו לא רק שטר ארכיוני, אלא גם שטר חוב. חוב כלפי כלל ישראל: "תנאי דבי רבי ישמעאל: וקדשתו – לכל דבר שבקדושה: לפתוח ראשון, ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון".¹⁴⁷ זו פסיקת הלכה בסיסית, התובעת מישראל או מלוי, הענקת יחס מועדף לכל דבר שבקדושה. מכאן נגזרו הלכות רבות, ומתן דיני הקדימה בסעודה ובעלייה לתורה, דינים שתקפים גם לאחר חורבן הבית. "ומנהג פשוט הוא, בימינו, שאפילו כהן עם הארץ, קודם לקרות לפני חכם גדול מישראל".¹⁴⁸ מתוקף העדפה זו, הרשה לעצמו בית דין של כהנים לגבות מחיר כתובה מופקע במיוחד מאדם שנשא לאישה בת כהן.¹⁴⁹ כאשר עוסקת המשנה בדיני נוקי בושט ופגם,¹⁵⁰ היא מציינת שהקנס אחיד, ואין הבדל אם הנפגעת היא "גדולה שבכהונה" או אם היא "הקטנה שבישראל". נמצינו למדים, כי אפליה כזו, לכל הפחות, מתקבלת על הדעת.

144 נחמיה יג, כח-כט.

145 סנהדרין צג, א. בהקשר לכך, יש גם להזכיר את 400 או 4000 עבדיו של פשחור בו אימר, כהן בימי ירמיהו, ש"נטמעו בכהונה" (קידושין ע, ב).

146 פסחים מט, א, ולכן קובעת שם הגמרא, שסעודת נישואי בת כהן לישראל איננה סעודת מצווה!

147 גיטין נט, ב. על פי ויקרא כא, ת. ומעניין, שהלכה זו יצאה מבית מדרשו של ר' ישמעאל, שהיה בעצמו כהן.

148 רמב"ם, הלכות תפילה, פ"ב הי"ח.

149 כתובות פ"א מ"ה.

150 ערכין פ"ג מ"ד-מ"ה.

י. "אישתבש כהני!"¹⁵¹

היחס המועדף לכהן נגזר, כמובן, מתוקף תפקידו בקודש, אולם טמונה בחובו סכנה לא מבוטלת. כהן עלול לשכוח שהוא קודם "לכל דבר שבקדושה", ולסבור שהוא קודם "לכל דבר" בכלל. "ואתם כהני ה' תקראו, משרתי ה' יאמר לכם".¹⁵² הכהן הוא משרת ה' "ולשון כהונה – שירות הוא!"¹⁵³ אולם הוא עלול לשכוח שהוא שליח ציבור,¹⁵⁴ ולסבור שהוא שליח עצמו. ביתו המפואר בעיר העליונה של ירושלים עשוי להשכיח ממנו שלא זכה לנחלה פרטית בארץ, רק על מנת שיוכל להתמסר לצורכי הכלל. המחשבה, כי הוא אוכל משולחן גבוה "כדרך שהמלכים אוכלים",¹⁵⁵ עלולה להשכיח ממנו את ייעודו כמשרת.¹⁵⁶

בגדי הכהונה הוסיפו תדר ותפארת לכהן,¹⁵⁷ וכך גם החקפדה היתירה על התספורת.¹⁵⁸ הרי אסור היה לכהן בעבודתו, שייראה פגם בבגדו או בגופו.¹⁵⁹ וכי ראוי ל"מלאך ה' צבאות"¹⁶⁰ שיימצא בו רבב? ואמנם – "מה נהדר היה כהן גדול",¹⁶¹ ואולם כשהוא מהלך בהם בחצרות המקדש, יש חשש שתישכח ממנו מטרת הבגדים: "וקדשת אותם וכיהנו לי"¹⁶² – ולא לעצמם, והרי דווקא משום

151 פסחים יז, א. (הביטוי הוצא כאן מהקשרו).

152 ישעיה סא, ו. וראה: דברים יח; ירמיה לג, כא-כב; יואל א, ט; שם יג. וראה עוד: במדבר רבה ה, ח.

153 רש"י, שמות כח, ג. וראה פירוש רש"י הירש לשמות כח, לה. ובאופן זה מסביר רש"י, שתפקיד בגדי הכהן הוא בבחינת מדים (רש"י, שמות כח, מא) – "בגדי השרד – לשרת בקודש" (שמות לה, ט).

154 ראה ספרי זוטא, לפרשת בשלח. ועוד, בזהר, ח"ג יז-יח: "אם הכהן המשיח יחטא, דא כהן דלתתא דאתתקן לעבודה, ואשתכח ביה חטאה, לאשמת העם הוא דהוי ודאי, ווי לאינן דמסמיכין עליה... שליחא דציבורא דאשתכח ביה חטאה ווי לאינן דסמיכין עליה... וכל שכן כהנא דכל ישראל ועלאין ותתאין כלהו מתכאן ומצפאן לאתברכא על ידוי".

155 חולין קלב, ב.

156 אולי, על רקע האמור, ניתן להבין את דיון חז"ל בשאלה האם הכהנים הם שליחי אדם, או שליחי שמים. מסקנת הגמרא היא, שהכהנים הם שליחי שמים (קידושין כג, ב).

157 שמות כח, מ. וראה: רמב"ן, שמות כח, ב.

158 סנהדרין כב, ב; תענית יז, א.

159 זהר ח"ג לח, וכן שם צ.

160 "כי שפתי כהן ישמרו דעת, ותורה יבקשו מפיהו, כימלאך ה' צבאות הוא!" (מלאכי ב, ז). אמנם, ע"פ הפשט, הוראתו של המונח "מלאך" בלשון המקרא היא שליח (ולא "מלאך – מעלה" רחוני וכדו'). ראה רמב"ם, מורה נבוכים ח"ב פ"י, ובהרחבה – במבוא ל"ידעת מקרא" לספר דניאל, עמ' 97-99.

161 פיוט בתפילת מוסף של יום הכיפורים, המושתת על בן סירא נ, א-ד.

162 שמות כח, א.

כך – הכהן הגדול "אינו משמש בבגדי זהב – מפני הגאווה"¹⁶³. גם פרטי הבגדים מכוונים לחנך נגד גאווה ושחיתות:¹⁶⁴ כתונת מכפרת על שפיכות דמים, מכנסיים – על גילוי עריות, מצנפת – על גסות הרוח, מעיל – על לשון הרע, ציץ – על עזות פנים.¹⁶⁵ והרי כל אלו הם עניינים המבדילים בין עבודת הקודש לבין הקרבת אש זרה.¹⁶⁶

בהקשר זה, מעניינת ההלכה הדנה בקריאת התורה על ידי הכהן הגדול ביום הכיפורים.¹⁶⁷ שם משתמע, שמוליכים את ספר התורה אל הכהן, על מנת שיקרא בו. שואלת הגמרא:¹⁶⁸ "והרי בדרך כלל, האדם הוא ההולך אל ספר התורה? ומשיבה: במקרה זה, "על ידי בני אדם גדולים (- הכהנים הגדולים) – התורה מתעלה בהן". כהן גדול הוא אכן גדול, וראוי לכך, אלא שהוא עלול לשכוח, שמטרת הולכת ספר התורה אליו איננה להכריז על גדולתו, אלא להיפך, על מנת שהתורה – היא זו שתעלה על ידו.

חז"ל הביעו חששות אלה: "כהן קודם ללוי, לוי לישראל... אבל אם היה ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ!"¹⁶⁹ רצו לומר: הייחוס לאו דווקא קובע, ורצוי מאוד שלא להסתמך רק עליו. משום כך, גדולה תורה מן הכהונה ומן המלכות, שהמלכות נקנית בשלושים מעלות, הכהונה בעשרים וארבע, והתורה בארבעים ושמונה.¹⁷⁰ מעלות התורה – כולן בענייני מידות עוסקות, מידות שנרכשות בעמל תורה ובבניין האישיות. מעלות הכהונה והמלוכה הן חיצוניות, עומדות בזכות עצמן, ולא תלויות באישיות.¹⁷¹ על פי האמור, יש להסביר את ההלכה האוסרת על הכהן

163 ירושלמי, יומא פ"ז ה"ג.

164 זבחים פח, ב. וראה פירוש הגר"א למשלי כא, כט.

165 על עזות מצח – גם מזבח הנתושת נועד לכפר (תנחומא, תרומה יא). ובחז"ל ביקשו ללמד זכות, ולטעון כי כהן שיש בו עזות פנים – הוא מצאצאי פסולי כהונה (קידושין ע, ב).

166 וראה הרב מ' גרוזמן, "על מה מכפר הציץ", **מפירות האילן**, עמ' 265-266, שמסביר ש"עזות הפנים" עליה מכפר הציץ על פי זבחים פח, ב, היא היא טומאת המקדש וקדשיו, שעליה מכפר הציץ על פי מנחות כה, ב.

167 יומא פ"ז מ"א.

168 ירושלמי, יומא פ"ז ה"א.

169 הוריות פ"ג מ"ח. ומעניין לציין, כי דברים אלו חותמים את סדר נזיקין, סדר שהוקדש כולו לעניינים שבין אדם לחברו. יש בכך רמז: עולות חברתיות נגזרות מן ההתנשאות הכהנית!

170 אבות פ"ו מ"ה.

171 בעצם הפרדת "כתר כהונה" מ"כתר תורה" יש בכדי ללמדנו על המחזל הנורא שאירע. הרי ייעודם המקורי של בתי הכהונה היה להורות את העם התורה. ראה: דברים יז, י; שם לא, ט; שם לג, י; דברי הימים ב טו, ו-ט, ועוד.

הגדול להגביה את ידיו למעלה מן הציץ, בשעת נשיאת כפיים.¹⁷² מכיוון שעל הציץ טבוע שם ה', עליו לזכור תמיד, שאסור לו להגביה עצמו, כביכול, מעליו.

יא. האש הזרה לדורותיה

ההתנשאות של הכהנים, שהייתה לה הצדקה הלכתית ורעיונית לכאורה, היא היא האש הזרה. כאשר סטו מדרך התורה והשחיתו מידותיהם – הייתה גאוותם מכוונת כלפי שמיא, אבל גם כאשר הקפידו על חומרות דקות של הלכות טומאה, בערה במ האש הזרה בתחומים שבין אדם לחברו, כפי שזועק מן הסיפור הבא:

"מעשה באשה אחת, שהביאה קומץ של סולת, והיה כהן מבזה עליה, ואומר: כמה הן מקריבות! מה בזה לאכול! מה בזה להקריב! נראה לכהן בחלום: אל תבזה עליה, כאילו נפשה הקריבה".¹⁷³

האם נוכל לשער בנפשנו מעמד זה – של כהן, בעל ייחוס, שניגש לעבודת הקודש לאחר ששבע מארוחה דשנה, שסעד בביתו המפואר, ניצב לפני ענייה אומללה, שעשתה את הדרך עד למקדש על מנת להקריב את נפשה, ומשפיל אותה?? האם אין זה ההיפך הגמור מן המגמה הראשונית של אהרן שהיה, באהבתו את הבריות, "אוהב שלום ורודף שלום"¹⁷⁴?

סיפור זה מאפיין את הסטייה המתמשכת של בני אהרן מייעודם, ואולם גאוותם של הכהנים הופנתה אפילו כלפי עצמם, ולא רק כלפי יתר בני העם. יוסף בן מתתיהו מספר, כי בימי ישמעאל בן פיאבי כהן גדול,¹⁷⁵ וכן בימי חנניה הכהן הגדול,¹⁷⁶ התכתשו הכהנים ביניהם על מתנות הכהונה. ההתכתשות החלה בהתנגשויות אלימות, והסתיימה במותם ברעב של הכהנים העניים! לכך יש לצרף את הנוהג המקובל בין הכהנים, לחטוף מתנות.¹⁷⁷ נוהג כזה, איננו יכול להוות דוגמה חיובית ליחסים שבין אדם לחברו. כך גם הנוהג המקובל בין הכהנים, לשרוף את בגדי חבריהם המתרשלים במלאכתם.¹⁷⁸ במשנה¹⁷⁹ נזכרות

172 תמיד פי"ז מ"ב.

173 ויקרא רבה ג,ה.

174 אבות פי"א מ"ב.

175 קדמוניות היהודים, כ, 181-179.

176 שם 207-205.

177 חולין קלג,א.

178 תמיד כח,א.

179 יומא פי"ג מ"א.

משפחות כהונה אחדות, שהצטיינו במקצועיות יתירה, בעבודות מסוימות במקדש, אבל קוללו, מכיוון שלא רצו להעביר את סודות מקצועם.¹⁸⁰ אין ספק, כי אותן משפחות דאגו לכבוד עצמן, יותר מכבוד שמים,¹⁸¹ ומשום כך מנעו את המידע הנדרש לעבודת הקודש, גם מאחייהם הכהנים.

על רקע האמור כאן, נוכל להבין את הצורך בברכה שבירך משמר הכהנים היוצא את המשמר הנכנס:¹⁸² שתשכון ביניהם "אהבה ואחוה, שלום ורעות".¹⁸³ שיא האבסורד ביחסים שבין הכהנים לבין עצמם מופיע בסיפור אודות "שני כהנים, שהיו שניהן שווין ורצין ועולין בכבש. קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו, נטל סכין ותקע לו בליבו".¹⁸⁴ נדמה לכהן כי עבודת הקודש נעלה יותר מחייו של חבירו, אך מה מועילה עבודה זו, שזכה בה הכהן באמצעות רצח, ותוך הכנסת טומאת המת אל המקום הטהור ביותר?¹⁸⁵ ואולם, האבסורד עוד לא הגיע לשיאו. אביו של הנדקר הופיע ובידו הסכין, ובשורה משמחת בפיו: הסכין לא נטמאה, שכן הוצאה מגוף בנו בעודו בחיים.

180 ראה: ב"צ לוריא, "בסודם של כהנים", בית מקרא, 22, תשל"ז.

181 ובאופן מפורש בירושלמי, שקלים פ"ה ה"א: "נתכוונו לרבות כבודן, ולמעט כבוד שמים". הדברים אמורים ביחס לבית אבטינס, בית כהונה ששמר בסוד את מלאכת פיטום הקטורת, וקולל. בבבלי, שבת סג, א מסופר: "אמר ר' יהודה: עצי ירושלים של קנימון היו, ובשעה שהיו מסיקין מהן, ריחן נודף בכל ארץ ישראל. ומשחרבה ירושלים נגזו, ולא נשתייר אלא כשעורה". אם יותר לנו לפרש את הסיפור שלא כמשוטט, הרי ש"עצי ירושלים" אינם אלא אנשיה, בני אבטינס שהיו ממונים על הקטורת, ומחמת החשיבות הרבה שייחסו לעצמם – נדף ריחם בכל ארץ ישראל, ומשחרבה ירושלים – נגזו המשפחה ונגזו סודותיה, אלא שאמנם נשתייר מהם זכר, ועל פגישתו עם שריד מן המשפחה – מעיד ר' יוסי בירושלמי הנ"ל. על פגישות נוספות עם שרידי משפחה זו, ראה: יומא, לח, א.

182 ועל פי המקבילה בירושלמי, ברכות פ"א ה"ה: המשמר הנכנס את המשמר היוצא.

183 ברכות יב, א.

184 יומא כג, א.

185 ר' צדוק, בהמשך הסיפור שם, קונון על האבסורד הזה: "אחינו בני ישראל שמעו... אנו – על מי לחביא עגלה ערופה, על העיר או על העזרות?!" מובן שהשאלה היא רטורית, ונועדה להדגיש את האבסורד. הרי ירושלים היא המקום היחידי שעליו אין מביאים עגלה ערופה, אפילו במקרה שיש צורך אמיתי בכך (ראה שם בהמשך). בקריאה הראשונה, ניתן לחבין שר' צדוק מתכוון לשאול מניין יש לאסוף את הזקנים והשופטים – מן העיר או מן העזרה, שהרי על פי הדין – "ומדדו אל הערים אשר סביבות החלל" (דברים כא, א-ב), וזקני העדה הסמוכים ביותר מביאים את העגלה. ואולם, במקרה דין, גם נודע מי היכהו, וגם הנדקר לא נהרג, כמשתמע מהמשך הסיפור, ועל כך – הדיון שונה. ואמנם, אם נדקדק, נגלה שר' צדוק שואל מיהו החלל שעליו יש לחביא עגלה ערופה – האם הוא העיר, או העזרות? כלומר, ירושלים – היא החלל! מקרה זה מעיד, שירושלים והעזרות כה ירדו מגדולתן, עד שאיבדו למעשה את זכות קיומם. ר' צדוק הבין מכאן, שהחורבן בלתי נמנע, ומשום כך פתח בתענית רצופה שכיחשה את גופו (גיטין נו, א).

אם נתעלה על התימהון מהתנהגות האב נוכח בנו המוטל לפניו, נוכל להבין כי עצם האירוע לא זעזע את אנשי בית המקדש. אדרבה, גם אחרי, דאגתם הייתה נתונה לכלי המקדש, יותר מגורלו של חברם ובנם, שמפרפר בין חיים למוות. "ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים" – מסכמת שם הגמרא. זהו אבדן כל הפרופורציות, אבדן מוחלט של דרך ישרה. ההלכה קובעת, שכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו,¹⁸⁶ משום ש"אין קטיגור נעשה סניגור".¹⁸⁷ האם נוכל להעלות על הדעת כהן שהרג את חברו, על המזבח עצמו, נעשה סניגור?!

יתכן, שבעיני הרוצח עצמו, התשובה היא חיובית. הוא ינמק את מעשהו בהתלהבות מעבודת הקודש, בדאגה לטהרת הכלים, ביראת שמים יתירה. ואולם, האמת היא, שכל אלו מסתירים ריקבון חברתי, תחרות אנוכית על יוקרה וכוח. זוהי סטייה מן הדרך, מן הייעוד, זו האש הזרה.

י.ב. סיכום

לסיום, נעיין בסיפור נוסף:¹⁸⁸ נחוניא חופר שיחין היה מומחה לענייני מים. הוא ידע לאבחן את טמפרטורת המים, על פי הסלע שתחתיו הם יצאו. בסוף ימי הבית השני, הוא מונה על אחזקת מערכות המים בדרכים לירושלים. הוסיף ר' אלעזר ואמר: ומת בנו וצמא. על כך העיר ר' חנינא: מי שאומר שהקב"ה ותרן – "יתוותרון בני מעוהי", כלומר: ילקה במחלת מעיים.

הערתו של ר' חנינא נראית תלושה מן ההקשר ולא מובנת. אלא שיש להתבונן בסוגיא כולה. בדיון הקודם במקור הנזכר, מסופר על רשימת "ממונים שהיו במקדש", ואחד מהם היה "בן אחיה" – הממונה "על חולי המעיים". ומסבירה כאן הגמרא: שהיו הכהנים מהלכים יחפים על הרצפה במקדש, והתקררו. הצינון, בצירוף אכילת בשר ושתיית מים, גרמו למחלות.

אולי נוכל לפרש, כי ר' חנינא לא התכוון לכך, שמחלת המעיים באה רק כתוצאה מתנאים בריאותיים לא נאותים, אלא גם כתוצאה ממצואות מוסרית, שאפיינה את הכהנים במקדש: הם סברו שהקב"ה ותרן, ועל כן נעשו. ומדוע שסברא כזו תעלה על דעתם? משום שהם משרתי הקב"ה בכבודו ובעצמו, ולכן הם חסינים מפני עונשים, שהרי "בעל הבית" שבו הם עובדים, בוודאי יותר

186 ברכות לב, ב.

187 תוספות, סנהדרין לה, ב, ד"ה שנאמר.

188 ירושלמי, שקלים פ"ה ה"א.

להם על חטא כזה או אחר. והרי הם לא רק משרתי ה', הם גם בעלי ייחוס, מגזע נבחר. זו הייתה טעותם העקבית, זו הייתה האש הזרה שבערה לאורך כל תקופת שירותם, והיא שכילתה את בתי הכהונה לדורותיהם בזה אחר זה, ולא נחה, עד אשר חברו להבותיה אל האש שכילתה גם את בית המקדש בעצמו.

"אלקינו ואלקי אבותינו, מלך רחמן רחם עלינו... בנה ביתך כבתחילה וכונן מקדשך על מכונו, והראנו בבניינו ושמחנו בתיקונו, והשב כהנים לעבודתם ולוויים לשירם ולזמרם, והשב ישראל לנויהם, ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך בשלוש פעמי רגלינו..."¹⁸⁹